

**TÖRTÉNETI KÉNYSZERPÁLYÁK – KISEBBSÉGI
REÁLPOLITIKÁK II.**

*Dokumentumok a romániai magyar kisebbség
történetének tanulmányozásához 1944 – 1989*

MAGYAR KISEBBSÉG KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNETI KÉNYSZERPÁLYÁK – KISEBBSÉGI REÁLPOLITIKÁK II.

*Dokumentumok a romániai magyar kisebbség
történetének tanulmányozásához
1944 – 1989*

A válogatást összeállította, sajtó alá rendezte
a bevezetőt és a jegyzeteket írta:

Vincze Gábor

Pro-Print Könyvkiadó
Csíkszereda, 2003

Ez a kötet a Jakabffy Elemér Alapítvány, a Teleki László Intézet
és a Pro-Print Könyvkiadó közös könyvkiadási programja keretében készült.

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és az Oktatási Minisztérium NKFP „Kulturális külpolitika és nemzeti identitás”
alprogramja támogatta.

Sorozatszerkesztő:
Györgyjakab Izabella
Székely István

Borítóterv:
Ádám Gyula

A borító Kós Károly munkájának
felhasználásával készült.

© Vincze Gábor

© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN 973-9311-96-2

Tartalomjegyzék

Bevezető	xv
DOKUMENTUMOK	
1. Jegyzőkönyv a Maniu-gárda 1944. szeptember 26.-i szárazajtai gyilkosságáról. Szárazajta, 1945. május 28.	1
2. A MADOSZ Brassó – székelyföldi újjászervező bizottságának kiáltványa. (Részlet.) Brassó, 1944. október 4.	3
3. Puskás Lajosnak, a kolozsvári Tízes Szervezet volt vezetőjének visszaemlékezése a szervezet ellehetetlenítésére. Kolozsvár, 1944. szeptember – november.	5
4. A Romániai Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság távirata Sănătescu tábornoknak. Bukarest, 1944. november 12.	7
5. Ismeretlen személy összefoglaló jelentése a kolozsvári Magyar Tudományegyetem 1944 őszi helyzetéről. (Részlet.) Kolozsvár, 1944. december 26.	9
6. Goldberger Nicolae/Miklós bukaresti kiküldött jelentése az RKP KB-nak az észak erdélyi helyzetről. (Részlet.) Bukarest, 1944. december 30.	12
7. Pakocs Károly szatmári püspöki helynök feljegyzése Dálnoki Miklós Béla, a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke számára. (Részlet.) Szatmárnémeti, 1945. január 22.	16
8. Az MNSZ kolozsvári titkárságának levele Vorosilov marsallhoz, Észak-Erdély katonai parancsnokához. Kolozsvár, 1945. január 30.	20
9. A 86/1945. sz. nemzetiségi státútum-törvény. Bukarest, 1945. február 7.	21
10. Ismeretlen személy tájékoztatója Észak-Erdély politikai, gazdasági és kulturális helyzetéről. (Részlet.) Kolozsvár, 1945. február eleje.	24
11. Korabeli beszámoló a földvári internálótáborban raboskodó magyarok kétségbeejtő helyzetéről. 1945 február közepe.	30
12. Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök helyzetjelentése és javaslata az erdélyi kérdés rendezésére vonatkozólag. Gyulafehérvár, 1945. szeptember 12.	31
13. Az MNSZ Központi („százás”) Intézőbizottságának kiáltványa Erdély magyarságához. Marosvásárhely, 1945. november 17.	34
14. Az RSZDP Országos Magyar Bizottságának Kiáltványa. (Részlet.) Kolozsvár, 1945. december 25.	36

15. Az MNSZ Háromszék megyei szervezete által összehívott értekezlet jegyzőkönyve. (Részlet.) Sepsiszentgyörgy, 1946. január 20.	38
16. Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök levele Petru Groza miniszterelnökhöz. (Részlet.) Gyulafehérvár, 1946. január 28.	43
17. Nékám Sándor, a Magyar Misszió vezetője jelentése Gyöngyösi János külgügyminiszternek a magyar szociáldemokraták javaslatáról. (Részlet.) Bukarest, 1946. március 10.	47
18. Szabédi László levele Jordáky Lajoshoz. (Részlet.) Sepsiszentgyörgy, 1946. április 17.	51
19. Demeter Béla, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya Erdély-szakértőjének tanulmánya az erdélyi magyarság 1944. augusztus 23. utáni helyzetéről. (Részlet.) Budapest, 1946. április 23.	55
20. Nékám Sándornak, a Magyar Misszió vezetőjének jelentése az erdélyi magyarság egyes vezetőinek a béketárgyalások lezárulta előtt tett nyilatkozatáról. Bukarest, 1946. május 5.	68
21. Gyöngyössy István követségi tanácsos jelentése egyes moldvai csángók Magyarországra való költözésének szándékáról. Bukarest, 1946. május 16.	70
22. Nékám Sándornak, a Magyar Politikai Misszió vezetőjének jelentése a csíksomlyói búcsúról. Bukarest, 1946. június 16.	72
23. Az MNSZ szakértői által kidolgozott nemzetiségi státútum-tervezet. Kolozsvár, 1946. június.	74
24. Nékám Sándor, a Magyar Politikai Misszió vezetőjének jelentése Gyöngyösi János külgügyminiszternek az MNSZ székelyudvarhelyi kongresszusáról. (Részlet.) Bukarest, 1946. július 16.	81
25. Gyöngyössy István követségi tanácsos jelentése Gyöngyösi János külgügyminiszternek a romániai parlamenti választásokról. (Részlet.) Bukarest, 1946. november 25.	85
26. Gyöngyössy István követségi tanácsos jelentése a lészpedi csángók nyelvi jogaikért folytatott harcáról. Bukarest, 1947. március 21.	92
27. Luka László, az RKP KB tagja felszólítása a magyar kisebbség „népfrontos” politikájának megváltoztatására. (Részlet.) Kolozsvár, 1947. május 22.	94
28. Részletek Puskás Lajosnak, a kolozsvári Tízes Szervezet volt vezetőjének börtön-naplójából. Szamosújvár, 1947. május 5. – október 7.	96
29. Gyöngyössy István követségi tanácsos jelentése Molnár Erik külgügyminiszternek az MNSZ temesvári kongresszusát megelőző politikai küzdelmekről. Bukarest, 1947. október 28.	100

30. Ismeretlen lészpedi csángó levele a Magyarországra kitelepedett rokonokhoz. Lészped, 1947. december 7.	102
31. Széll Jenő követ jelentése Molnár Erik külügyminiszternek az erdélyi magyar egyházak helyzetéről. Bukarest, 1948. május 29.	103
32. Széll Jenő követ jelentése a román közoktatási reform következményéről. (Részlet.) Bukarest, 1948. október 4.	105
33. Széll Jenő bukaresti követ jelentése Rajk László külügyminiszternek a romániai magyar felsőoktatást hátrányosan érintő intézkedésekről. Bukarest, 1948. november 2.	108
34. Az RMP Központi Vezetősége Politikai Titkárságának határozata a nemzetiségi kérdésben. (Részlet.) Bukarest, 1948. december 12.	110
35. Széll Jenő bukaresti követ jelentése Rajk László külügyminiszternek az MNSZ utolsó, kolozsvári kongresszusáról. (Részlet.) Bukarest, 1948. december 18.	113
36. Vas-Zoltán Péter külügyminisztériumi titkár feljegyzése Berei Andor államtitkár számára a magyar-román viszonylatban megoldásra váró kérdésekről. (Részlet.) Budapest, 1948. december 23.	116
37. Rákosi Mátyás, az MDP főtitkára levele Gheorghe Gheorghiu-Dejnek, az RMP elsőtitkárának . (Részlet.) Budapest, 1949. január 6.	117
38. Részletek az MDP és az RMP vezetőinek titkos tárgyalásáról felvett gyorsírási jegyzőkönyvből. Bukarest, 1949. február 19.	119
39. Márton Áron gyulafehérvári katolikus püspök beszéde a csíksomlyói búcsún. Csíksomlyó, 1949. június. 4.	125
40. Széll Jenő követ jelentése a székelyföldi kultúrversenyéről és az erdélyi római katolikus egyház helyzetéről. (Részlet.) Bukarest, 1949. június 24.	127
41. A háromszéki földbirtokosok kitelepítése. Beczásy István visszaemlékezése. (Részlet.) Dálnok – Sepsiszentgyörgy, 1949. március 2. – 1950. szeptember 23.	129
42. Széll Jenő követ jelentése Kállai Gyula külügyminiszternek a kolozsvári letartóztatásokról. Bukarest, 1949. november 12.	131
43. Az MNSZ Központi Vezetőségének körlevele a református egyházban tartandó választások ügyében. Bukarest, 1950. március 11.	134
44. Meleg Zoltán esperes átirata Arday Aladár nagyváradai református püspöknek az egyházi anyakönyvek beszolgáltatásáról. (Részlet.) Erdőhegy-Kisjenő. 1950. július 6.	136
45. Kálló Iván bukaresti követ jelentése Kállai Gyula külügyminiszternek a partiumi körútján tapasztaltakról. (Részlet.) Bukarest, 1950. szeptember 21.	137

46. Szabó Ferenc MNSZ-aktivista jelentése a kézdi rajonban tapasztalt állapotokról. Bukarest, 1951. május 17.	140
47. Lakatos István kolozsvári szociáldemokrata politikus visszaemlékezése a Márton Áron-per lefolyására.	141
48. Részletek a bukaresti katonai törvényszék I. szekciója által Márton Áron és társai perében meghozott, 1165. sz. ítéletéből. Bukarest, 1951. július 30.-augusztus 6. . .	147
49. Orbán János központi kiküldött beszámolója a Bákó tartománybeli csángó-magyarok iskolaügyéről, az 1951/52. tanév kezdetén. (Részlet.) Bákó, 1951. szeptember 24. . .	160
50. Pataki László követ jelentése a Magyar Autonóm Tartomány létrehozásáról. (Részlet.) Bukarest, 1952. augusztus 1.	164
51. A kolozsvári és bukaresti magyar diplomaták információi az újabb kolozsvári letartóztatásokról.	167
52. Titkos tanácskozás az MNSZ feloszlításának kérdéséről. (Részlet.) Bukarest, 1953. február 19.	169
53. Két bukaresti magyar diplomata információi az MNSZ feloszlításáról.	173
54. A kolozsvári és bukaresti magyar diplomaták jelentései a kolozsvári magyar kommunisták peréről.	175
55. Boldoczki János külügyminiszter feljegyzése a kolozsvári Útlevélhivatal ügyéről. (Részlet.) Budapest, 1954. június 26.	177
56. Wasmer János, a kolozsvári Útlevélhivatal vezetőjének jelentése a látogatási vízumok kiadása ügyében. (Részlet.) 1954. december 18.	178
57. Részletek a Bolyai Tudományegyetem pártbizottsága megbízásából készült jelentésből. Kolozsvár, 1954. december – 1955. március.	179
58. Pataki László nagykövet jelentése a székelyföldi „betyárok” akcióiról. Bukarest, 1955. szeptember 14.	191
59. Simonfi Andor plébánosnak, az 1956. március 18-19.-i, ún. „jurisdikciós per” elsőrendű vádlottjának visszaemlékezése. (Részlet.)	193
60. Részletek Jordáky Lajosnak, a Bolyai egyetem professzorának napló-feljegyzéseiből. Kolozsvár, 1956. augusztus 6. – október 19.	195
61. Keleti Ferenc nagykövet jelentése a Bolyai egyetemen készült 1955-ös memorandummal kapcsolatban. Bukarest, 1956. október 5.	199
62. A kolozsvári magyar írók hűségnyilatkozata az RMP vezetése mellett. Kolozsvár, 1956. november 5.	202
63. Keleti Ferenc nagykövet jelentése Horváth Imre külügyminiszternek a magyarországi forradalom romániai visszhangjáról. (Részlet.) Bukarest, 1957. január 10.	203

64. Részletek a kolozsvári katonai törvényszéknek a Várhegyi István és társai ellen hozott vádiratából. Kolozsvár, 1957. április 22.	208
65. A Magyar Autonóm Tartomány pártbizottságának Márton Áron gyulafehérvári katolikus püspök elleni röpirata. (Részlet.) Marosvásárhely, 1957. tavasza. . . .	215
66. Kállai Gyula államminiszter, az MSZMP KB PB tagjának beszéde a Simó Géza Bútorgyárban tartott nagygyűlésen. (Részlet.) Marosvásárhely, 1958. február 24. .	218
67. Keleti Ferenc nagykövet jelentése a Kádár János vezette párt- és állami delegáció romániai útjának visszhangjáról. Bukarest, 1958. március 29.	220
68. A Fodor Pál és társai-per első rendű vádlottjának vádirata. Bukarest, 1958. május 22.	222
69. Bodor András kolozsvári professzor visszaemlékezésének a Bolyai egyetem felszámolásáról szóló részei. Kolozsvár, 1959. február – április.	227
70. Keleti Ferenc nagykövet levele Sik Sándor külügyminiszternek a nemzetiségi iskolák, valamint a Bolyai és Babeş egyetemek egyesítéséről. (Részlet.) Bukarest, 1959. április 3.	235
71. Az RMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának üléséről készült 8. sz. jegyzőkönyv, és az egyetemek egyesítésével kapcsolatos mellékletek. Bukarest, 1959. április 20-21-23.	237
72. Keleti Ferenc nagykövet értesülései a nemzetiségi iskolák, valamint a két kolozsvári egyetem egyesítésével kapcsolatban. (Részlet.) Bukarest, 1959. április 28.	247
73. Gyorsírásos feljegyzés a Kállai Gyula, valamint Nicolae Ceauşescu, Leonte Răutu, Vass Gizella és Iosif Ardeleanu között sorra került titkos megbeszéléséről. (Részlet.) Bukarest, 1959. július 16–17.	249
74. Egy Amerikába menekült erdélyi magyar beszámolója az otthoni viszonyokról. (Részlet.) New York, 1960 tavasza.	262
75. Részlet Kovács György képviselőnek a Magyar Autonóm Tartomány megváltoztatását támogató, a Nagy Nemzetgyűlésben elmondott felszólalásából. Bukarest, 1960. december 24.	266
76. Dr. P. Bálint Szalvátor visszaemlékezése az erdélyi ferences rendtartomány vezetőségének 1961-es perére.	267
77. Két sajtóhír a kollektivizálás befejezéséről. Bukarest, 1962. március 11.	268
78. Tőkés István nyugalmazott teológiai professzor visszaemlékezése Nagy Gyula kolozsvári református püspök megválasztásának körülményeire. (Részlet.) Kolozsvár, 1961-62.	270

79. A magyar nagykövetség munkatársának feljegyzése a Nagyvárad Tartományban történt látogatása során szerzett benyomásokról és tapasztalatokról. Bukarest, 1963. ??	272
80. Ismeretlen személy levele Takács Lajoshoz a helyi magyar nyelvű oktatás problémájáról. Margitta, 1964. január 17.	274
81. Kuti Jenő nagykövet jelentése az utcanevek átkereszteléséről. Bukarest, 1964. április 27.	276
82. Kuti Jenő nagykövet jelentése a nagyvárad Szent László templom lebontásának kísérletéről. Bukarest, 1964. augusztus 31.	277
83. Vince József nagykövet jelentése a romániai nemzetiségi problémákról. Bukarest, 1965. szeptember 29.	278
84. Németh József bukaresti diplomata jelentése a Takács Lajossal történt beszélgetéséről. (Részlet.) Bukarest, 1966. április 17.	280
85. Vince József bukaresti nagykövet jelentése a Maros-Magyar Autonóm Tartomány párt- és tömegszervezetei nemzetiségi összetételéről. Bukarest, 1967. január 19.	282
86. Németh József bukaresti diplomata jelentése a Takács Lajossal történt beszélgetéséről. (Részlet.) Bukarest, 1967. június 5.	285
87. Vince József bukaresti nagykövet jelentése az RKP országos konferenciájáról és a tervbe vett újabb területi-közigazgatási reformról. Bukarest, 1967. december 16.	287
88. Takács Lajos véleménye a székelyföldi közigazgatási változásokról és a magyar kisebbség helyzetéről. Bukarest, 1967. december 20.	290
89. Király Károly visszaemlékezése Hargita és Kovászna megyék megalakulásának körülményeire. (Részlet.) Sepsiszentgyörgy, 1967 vége, 1968 eleje.	293
90. Vince József bukaresti nagykövet jelentése az RKP vezetésének a magyar értelmiség képviselőivel folytatott bukaresti tanácskozásról. Bukarest, 1968. július 3.	295
91. Részletek Nicolae Ceaușescunak az RKP KB plenáris ülésén, a nemzetiségi dolgozók tanácsai megalakítását bejelentő előadói beszédéből. Bukarest, 1968. október 24.	300
92. Nicolae Ceaușescu beszéde a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsának plenáris ülésén. (Részlet.) Bukarest, 1971. március 12.	301
93. Király Károly Kovászna megyei elsőtitkár lemondása. Sepsiszentgyörgy, 1972. április 1.	304

94. A bukaresti magyar nagykövetség értesülései a magyar oktatás problémáiról. (Részlet.) Bukarest, 1973. február 17.	305
95. Vékás Domokos bukaresti diplomata beszélgetése Takács Lajossal a magyar nemzetiségi érdekképviselet problémáiról. (Részlet.) Bukarest, 1973. április 10. .	306
96. Martin Ferenc nagykövet rejtjeltávirata a nemzetiségi oktatást érintő újabb rendelkezésről. Bukarest, 1973. június 6.	307
97. Martin Ferenc nagykövet rejtjeltávirata a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa üléséről. Bukarest, 1973. június 25.	308
98. Martin Ferenc nagykövet jelentése a moldvai csángók helyzetéről. Bukarest, 1973. október 31.	309
99. Takács Lajos felszólalása a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa plenáris ülésén. (Részlet.) Bukarest, 1974. április 4.	311
100. Nicolae Ceaușescu beszéde a Magyar és a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsainak együttes ülésén. (Részlet.) Bukarest, 1974. április 5.	314
101. A külföldi állampolgárok elszállásolására vonatkozó törvényrendelet és annak módosítása. (Részlet.) Bukarest, 1974. december 6.,	316
102. Lázár György: Jelentés Erdélyből. (Részlet.) Kolozsvár, 1977 tavasza.	318
103. Király Károly levele Ilie Verdețhez. (Részlet.) Marosvásárhely, 1977. június 2.	330
104. Roska István nyugalmazott nagykövet visszaemlékezése az 1977. június 15.–16.-i Debrecen–nagyvárad Kádár–Ceaușescu-találkozóról. (Részlet.)	332
105. Kalmár György ideiglenes ügyvivő jelentése Puja Frigyes külügyminiszternek a Zsil-völgyi bányász-lázadásról. Bukarest, 1977. augusztus 10.	336
106. Karikás Péter budapesti diplomata jelentése a Kádár–Ceaușescu-találkozó erdélyi visszhangjáról és Bukarest kisebbségpolitikájáról. Budapest, 1977. augusztus 16. .	343
107. Biczó György nagykövet jelentése Puja Frigyes külügyminiszternek a magyar kisebbség helyzetéről a Kádár–Ceaușescu-találkozó után. Bukarest, 1977. november 9.	345
108. Takács Lajos beadványa a magyar kisebbség problémáiról az RKP országos konferenciájára. Fogalmazvány. (Részlet.) Kolozsvár, 1978. január.	347
109. Király Károly levele Takács Lajosnak a beadványával kapcsolatban. Marosvásárhely, 1978. január 20.	354
110. Biczó György nagykövet jelentése a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa értekezletéről. (Részlet.) Bukarest, 1978. március 18.	359

111. A „hatvankettek” levele a román értelmiséghez. („Malomkövek között”) (Részlet.) 1978. május 25.	362
112. Biczó György nagykövet rejtjeltávirata N. Ceaușescu és Takács Lajos közti megbeszéléséről. (Részlet.) Bukarest, 1978. október 2.	367
113. Kacsó Júlia szociális testvér, Márton Áron beteggondozója feljegyzései a püspök utolsó napjairól. (Részlet.) Gyulafehérvár, 1980. szeptember.	368
114. Az Ellenpontok című „szamizdat” folyóirat beköszöntője. (Részlet.) Nagyvárad, 1982. március	369
115. Levél II. János Pál pápához a moldvai csángó-magyarok ügyében. (Részlet.) 1982 tavasz.	370
116. Az Ellenpontok szerkesztőinek Memoranduma és Programjavaslata. Nagyvárad, 1982. szeptember.	373
117. Beszámoló az Ellenpontok szerkesztőinek letartóztatásáról. (Részlet.) Erdély, 1983. január 13.	379
118. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség megalakulásának bejelentése. 1983. május 20.	382
119. Köteles Pál kritikája Ion Lăncrănjan „Gondolatok Erdélyről” c. könyvéről. (Részlet.) Szeged, 1983. szeptember.	383
120. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség információi Páll Béla ditrói tanár elítéléséről. 1984. március 30.	389
121. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség információi a sepsiszentgyörgyi szobor-robbantási kísérletről. Sepsiszentgyörgy, 1984. június 8., 10.	390
122. Szócs Géza beadványa az RKP Központi Bizottságának. (Részlet.) Kolozsvár, 1984. július 14.	391
123. Tökés László református lelkész összeállítása az erdélyi református egyház helyzetéről a nyolcvanas években. (Részlet.) Kolozsvár (?), 1984. szeptember 10.	398
124. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség beszámolója a kézdivásárhelyi biztonsági szervek újabb brutalitásáról. 1984. november 30.	400
125. Nicolae Ceaușescu beszéde a Magyar és a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsai együttes ülésén. (Részlet.) Bukarest, 1984. december 27.	401
126. Átirat Marosvásárhely nemzetiségi összetételéről. Marosvásárhely, 1985. november 1.	403
127. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség értesülése a nemzetiségi oktatás korlátozásával kapcsolatos legújabb tiltakozó akcióról. Kolozsvár – Marosvásárhely, 1985. július 5.	404

128. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség értesülései a gyanús körülmények között elhunyt Visky Árpád sepsiszentgyörgyi színművésze. Sepsiszentgyörgy, 1986. január 17.	405
129. Az Orvostudományi és Gyógyszerészeti Intézet végzős hallgatóinak kihelyezése. Marosvásárhely, 1986. november 26.	406
130. Jelentés az erdélyi római katolikus egyház helyzetéről a nyolcvanas években. Gyulafehérvár, 1987. január 4.	407
131. Nicolae Ceaușescu beszéde a Magyar és Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának együttes ülésén. (Részlet.) Bukarest, 1987. február 27.	408
132. Hajdú Győző felszólalása a Magyar és Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának együttes ülésén. (Részlet.) Bukarest, 1987. február 27.	411
133. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség információi a Magyar és Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsainak közös ülésén elhangzottak miatti tiltakozásokról. Bukarest, 1987. március 3.	412
134. Nacionalista román történészek támadása a Magyar Tudományos Akadémia ellen, az „Erdély története” kiadása miatt. (Részlet) Bukarest, 1987. március 13.	414
135. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség információi a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának üléséről. Bukarest, 1987. március 20.	417
136. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése a gyulafehérvári római katolikus teológiára felvettek számáról. Gyulafehérvár, 1987. augusztus 4.	418
137. Király Károly levele Nicolae Ceaușecuhoz. (Részlet.) Marosvásárhely, 1987. augusztus 16.	419
138. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség információja regáti románok Marosvásárhelyre való beköltöztetéséről. Marosvásárhely, 1987. július 29.	422
139. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség értesülése a szentkeresztbányai munkások regáti munkaszolgálatlaltal szembeni ellenállásáról. Sepsiszentgyörgy, 1987. október 3.	423
140. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése a brassói munkás-zavargásokról és következményeiről. Brassó – Bukarest, 1987. november 15.	424
141. Tóth Sándor: Jelentés Erdélyből II. (Részlet) Kolozsvár, 1987.	426
142. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése a kolozsvári Protestáns Teológiára felvett hallgatók számának alakulásáról. Kolozsvár, 1988. március 28.	442
143. Cs. Gyimesi Éva egyetemi tanár tiltakozó levele Viorica Nicolau tanügyminiszter-helyettesnek. Kolozsvár, 1988. április 5.	443
144. A „területrendezési terv” kiterjesztése az erdélyi történelmi városokra. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség értesülése. Arad, 1988. május 30.	445

145. Két visszaemlékezés a kolozsvári magyar főkonzulátus bezárásáról. Bukarest, Kolozsvár, 1988. június 28.	446
146. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése erdélyi magyar diákok regáti román középiskolákba kényszerítéséről. Kolozsvár–Marosvásárhely, 1988. július 28. . . .	448
147. Szűts Pál nyugalmazott bukaresti nagykövet visszaemlékezése N. Ceaușescu és Grósz Károly aradi találkozásáról. Arad, 1988. augusztus.	450
148. A temesvári református egyházmegye lelkészi közösségének folyamodványa. Arad, 1988. szeptember 6.	460
149. A Kiáltó Szó című „szamizdat” folyóirat beköszöntője. (Részletek.) Kolozsvár, 1988.	462
150. Balázs Lajosnak, a megyei pártkabinet külpolitikai előadójának feljegyzései a helyi magyarellenes intézkedésekről. Csíkszereda, 1985–1988.	468
151. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése a Zsil völgyébe kihelyezett székely diákok „engedetlenségéről”. Csíkszereda, 1988. szeptember 12.	470
152. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése a tusnádfürdői magyar iskola megvédéséről. Tusnádfürdő, 1988. november 26.	471
153. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése a Márton Áron-ünnepségek betiltásáról. Kolozsvár 1989. február 15.	472
154. Fényi Tibor újságíró cikke a Magyarországra menekült erdélyiek visszatoloncolásáról. Budapest, 1989. április.	473
155. Bihar község „dolgozóinak” tiltakozása a magyarországi „szocialistaellenes és revizionista megnyilatkozások” miatt. (Részlet.) Bihar, 1989. június 18.	475
156. Tőkés László temesvári lelképásztor nyílt levele Papp László nagyvárad református püspökhöz. Temesvár, 1989. június 21.	476
157. Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése a Tőkés László temesvári lelképásztor elleni újabb egyházi és rendőri intézkedésekről. Arad, 1989. szeptember 13. . . .	478
158. Papp László nagyvárad református püspök nyilatkozata Tőkés László ügyéről. (Részlet.) Bukarest, 1989. december 21.	479
159. A DPA német hírügynökség jelentése a december 16.-i temesvári eseményekről. Bukarest, 1989. december 17.	480
Rövidítések	481
Ajánlott irodalom	482
Névmutató	484
Intézménymutató	505

Bevezető

Kötetünk a *romániai magyar kisebbség II. világháború utáni politikatörténetének* tanulmányozását elősegítő szöveggyűjtemény. Azt a korszakot szeretnénk bemutatni az olvasónak, amely még sokak számára személyes emlék, megélt történelem, ám a tudományos feldolgozása csupán az 1990-es évek első felében kezdődött el. Ezért még túl sok a „fehér folt”, számos kérdésre a kutatás nem tud megnyugtató választ adni. Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy – a téma iránt érdeklődő kutatók, egyetemi hallgatók, a laikus érdeklődők számára – érdemes egy olyan forrásgyűjteményt közre adni, amelyből – ha olykor töredékesen is – de valamelyes átfogó képet kaphatnak az 1944–1989 közti évtizedekről.

Mivel az elmúlt években számos olyan kisebb-nagyobb tanulmány is megjelent, amely a romániai magyar kisebbség 1945 utáni történelmével foglalkozik (lásd a kötet végén található *irodalomjegyzéket*), nem érezzük feladatunknak, hogy részletesen elemezzük a kérdéses időszakot. Úgy véljük, hogy ehelyett célszerűbb az 1944. augusztus 23. és 1989. december 16. közti majd' fél évszázadot *korszakolni*.

Eddigi kutatásaink szerint az itt tárgyalt időszak kilenc főbb korszakra osztható:

- 1) 1944. augusztus 23. – 1945. február 28. (Sănătescu tábornok első kormányának megalakulása – Rădescu tábornok kormányának bukása);
- 2) 1945. március 6. – 1947. május 22. (Petru Groza miniszterelnökké történő kinevezése – Luka László Igazságban megjelent cikke);
- 3) 1947. május 22. – 1948. december 12. (A cikk utáni tisztogatás kezdete – az RMP KV Politikai Titkárságának határozata a nemzetiségi kérdésről);
- 4) 1948. december 12. – 1956. október 23. (A „lenini-sztálini nemzetiségpolitika” időszaka a budapesti forradalom kitöréséig);
- 5) 1956. október 23. – 1965. március 19. (A budapesti forradalom kitörésétől Gheorghe Gheorghiu-Dej haláláig: a nacionalista, neosztálinista kurzus időszaka);
- 6) 1965. március 22. – 1968. január 1. (az RMP KB plénuma N. Ceaușescut választja meg elsőtitkárnak – a kulturális liberalizáció és a hatalmi bázis kiépítésének évei);
- 7) 1968. április 27. – 1973. május 13. (Az RKP pártplénuma – az átmeneti engedmények évei);
- 8) 1973. május 13. – 1982. március (A nyílt, diszkriminatív oktatási törvény kiadásától – a nyílt ellenállás – az „Ellenpontok” – megjelenése);
- 9) 1982. tavasza – 1989. december 16. (A magyar kisebbség elleni „végső roham”, a Ceaușescu-rezsim hisztérikus korszaka a diktátor bukásáig.)

Mint látható, egyes esetekben egy konkrét nap, máskor hetek, hónapok eseményei jelzik, hogy újabb periódus kezdődött el. Tehát olykor csupán hozzávetőlegesen lehet meghúzni az újabb korszakhatárt. Ennek megértéséhez azonban úgy gondoljuk, hogy érdemes az adott időszak főbb eseményeit is felvázolnunk, és ezzel talán megkönnyítjük a közölt dokumentumok *értelmezését* is. (Zárójelben mindig a vonatkozó dokumentum számát közöljük.)

1. Az 1944. augusztus 23-i antifasiszta királypuccs (vagy ahogy a kortársak nevezték: a román kiugrás) utáni fél évben – a tábornok-kormányok alatt – az ismét hatalomra került korábbi politikai elit mindent ott akart folytatni, ahol 1938-ban, a királydiktatúra bevezetésekor abba kényszerült hagyni. A Nemzeti Parasztpárt és Nemzeti Liberális Párt vezetői által hirdetett „*restitutio in integrum*” nem csupán azt jelentette, hogy a visszafoglalt észak-erdélyi területeken a magyar oktatási-, kulturális-, gazdasági- stb. intézményrendszer durva felszámolása kezdődött el. Emellett ugyanis – sokak számára legalábbis úgy tűnt –, elkezdődött a magyarság fizikai megsemmisítése is. Ez nem csupán a *Maniu gárdák* és egyéb félkatonai alakulatok vérengzését jelentette (1., 19. sz.), hanem az észak-erdélyi magyar katonakorú férfiak – sőt, helyenként nők és gyermekek! – *tömeges* összeszedését, *deportálását* is. A földvári haláltáborba (11. sz.), vagy szovjet lágerekbe hurcolt ártatlan civilek közül pedig csak kevesen tértek vissza az otthonaikba.

A léteben fenyegetett észak-erdélyi magyarság számára megváltást jelentett, hogy a megszálló szovjet katonai hatóság – amely számára csak *jó ürügy* volt a „voluntárok” nagy visszhangot kiváltó atrocitás-sorozata – 1944. november 12-én a román polgári közigazgatást kiutasította Észak-Erdély azon megyéiből (Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda, részben Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Máramaros), ahová az egyáltalán be tudott vonulni. (4. sz.) A „kiűzetés” után hiába igyekezett meggyőzni a Sănătescu-, majd a Rădescu-kormány a szovjeteket, hogy a román közigazgatás visszatelepítését nem tiltja a fegyverszüneti egyezmény, és ezentúl nem fognak előfordulni a magyar kisebbség elleni atrocitások (az „országimázs” javítása céljából még novemberben *Kisebbségügyi Minisztériumot* állítottak fel, februárban pedig *Nemzetiségi Statútumot* adtak ki – 9. sz.), a szovjetek hajthatatlanok voltak, ugyanis számukra Észak-Erdély kérdése csak azért volt fontos, hogy ezzel meg tudják változtatni az ország hatalmi viszonyát – ez március 6-án sikerült is.

A megszálló katonai hatóságok támogatásának köszönhetően október második felében Kolozsváron és a románok által meg nem szállt városokban (a Bukarestből kivezényelt adminisztráció ugyanis Kolozsváron, Nagyváradon és Szatmárnémetiben – itt nem tárgyalandó okok miatt – a szovjet hatóságok tilalma miatt nem rendezkedhetett be, bár erre tettek kísérletet – 5. sz.) napokon belül sikerült egy kis szűk, szélsőbalos csoportnak megkaparintania a hatalmat. A MADOSZ észak-erdélyi embereiről van szó. Az 1934–38 közt működő kommunista fedőszerv, a *Magyar Dolgozók Országos Szövetsége* 1944. szeptember elején az RKP utasítására kezdett széleskörű szervezkedésbe. Mivel a MADOSZ számos ok miatt (többek közt azért, mert ellenezte a 2. bécsi döntést) igen népszerűtlen volt, október közepén Brassóban a szervezet vezetői nevet változtattak: *Romániai Magyar Népi Szövetség (MNSZ)* lett az új nevük. Míg azonban Dél-Erdélyben egyelőre ellenzékben volt a kommunisták-vezette koalícióhoz (*Országos Demokrata Arcvonal – ODA*) csatlakozó MNSZ, addig Észak-Erdélyben (természetesen a szovjet támogatásnak köszönhetően) hatalmi pozícióba került. (6. sz.) A magyar lakosság részéről ekkor még a tömegtámogatás sem hiányzott, annak ellenére, hogy a kommunisták korábban semmilyen komoly befolyással sem rendelkeztek. 1944 végén ugyanis sokan úgy vélték, hogy csupán a kommunisták, és „nagy barátjuk”, a Vörös Hadsereg védheti meg „Észak-Erdély magyar tömegeit [...] a mérhetetlen szenvedésektől”. (8. sz.)

1944. november 12. és 1945. március 6. között egy különös kísérletnek lehetünk tanúi: egy maroknyi ember – nagy részük idealista, kisebb részük a bukaresti pártközpont által mozgatott bábfigura – a szovjet katonai felügyelet alatt *autonómista struktúrákat* próbál kiépíteni. (10., 19. sz.) Februárban már odáig jutottak, hogy létrehozták a régió kvázi-kormányát, az *Országos*

Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságát, amelyben a különböző ügyosztályok gyakorlatilag leképezték a különböző szakminisztériumok feladatkörét. Az autonómista közjátéknak azonban hamar vége szakadt. Március 6-án Mihály király – Sztálin „meghosszabbított keze”, Visinszkij külügyi népbiztos-helyettes durva fenyegetőzésére – kénytelen volt Moszkva jelöltjét, Petru Grozát kinevezni miniszterelnöknek, cserébe azért, hogy Észak-Erdélybe visszatérhessen a román közigazgatás. Amint pedig Groza kinevezésével az RKP megkaparintotta a hatalom jelentős részét, Észak-Erdély „visszacsatolásával” pedig azt ki tudta terjeszteni az ország egészére, egyszerűen fölöslegessé váltak a terület korábbi különállását szimbolizáló intézmények, mint például az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága. A helyzet paradox voltát jól mutatja, hogy bár Demeter János, Balogh Edgár és elvtársaik hú kommunistákként a párt jóváhagyásával szervezték 1944 őszén, 1945 elején – a szovjet katonai közigazgatás engedélyével – a kvázi-autonómia intézményeit, 1954-ben mégis „szeparatizmus” vádjával ítélték el őket. (54. sz.)

2. A szovjet támogatással hatalomra került Petru Groza kezdettől fogva hangsúlyozta, hogy *meg fogja valósítani* a nemzetiségek egyenjogúságát, egyenlő bánásmódot ígért, a két nép barátságát hangoztatta. Eleinte kétségtelenül az erdélyi magyarság nagy része is bízott benne, ám hónapokon belül kiderült, hogy „túl sok az ígélet és túl kevés a tett”.

Az 1944 őszén megalakult MNSZ hívő kommunistákból álló „vezérkarát” (Kurkó Gyárfás, Bányai László, Demeter János, Balogh Edgár, Csákány Béla, Takács Lajos, Czikó Nándor) azonban ez nem zavarta, a felmerülő problémákat mindig „a reakció aknamunkájának” tudták be. Az első kongresszuson (Kolozsvár, 1945. május 6–13.) elfogadott szervezeti szabályzat és program alapján jól rekonstruálható az érdekvédelmi szervezet *belső struktúrája* és *kisebbségpolitikai stratégiája*. Az MNSZ-re ugyanúgy jellemző a „demokratikus centralizmus”, mint a korszak összes többi bolsevik típusú pártjára. (Bővebben lásd *Vincze, 1999/a* vonatkozó tanulmányát.) Ami pedig a magyar kisebbség érdekvédelmét illeti, a Kurkó Gyárfás nevével fémjelvezhető politikai „vonalat” röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy „hűség a párthoz, hűség a Groza-kormányhoz”. Vagyis az érdekvédelmi küzdelmet sok esetben alárendelték az RKP napi politikai érdekeinek, és túlságosan bíztak – a korabeli magyar sajtó által „magyarbarát-nak” beállított – Petru Groza (Gróza Péter) ígéreteiben. (18. sz.) Végezetül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy ugyan a korabeli *Információs Szolgálat* (Serviciul Secret de Informații) jelentéseiben az MNSZ rendre mint „irredenta szervezet” szerepel (és ennek nyomán a román történészek napjainkban is akként kezelik!), ám az MNSZ-t mindvégig irányító madoszos „brassói garnitúra” – amint azt Szabédi László is írja a kötetben közölt levelében – „kezdettől az integer (a trianoni) Romániát tartották szem előtt és kezdettől a kisebbségi politikai létformát, az egységet prédikálták”. És ennek tanúbizonyságát is adták az 1945. november 17-i marosvásárhelyi kiáltvány kiadásával. (13. sz.)

Ebben ugyanis – bár burkolt formában – a *trianoni magyar–román határ visszaállítását* támogatták. (Miközben ebben az időben az angolszász hatalmak képviselői a Külügyminiszterek Tanácsában éppen egy bizonyos *határmódosítást* szorgalmaztak.) Ennek azonban az lett a következménye, hogy az MNSZ tagságának nagy része *kiábrándult* a szervezetből, annak vezetőségéből (15. sz.), és bár egyes vidéki szervezetek Kurkó Gyárfásék lemondását követelték, a „demokratikus centralizmus” miatt a központ meg tudta őrizni a hatalmát. Az elvesztett népszerűség visszaszerzése érdekében aztán a vezetés 1946 tavaszán egy *offenzív sérelmi politizálásba* kezdett, majd pedig májusban – feltehetően Luka Lászlónak, az RKP egyik legbefolyásosabb, székely származású vezetőjének „ösztönzésére” – Kurkó Gyárfás megbízást adott Demeter Jánosnak, hogy szakértők bevonásával sürgősen készítsenek el egy

kisebbségi státútum-tervezetet, amit majd a választások után benyújthatnak a Nagy Nemzetgyűlésben. A tervezet egyik első változata (23. sz.) még alapos, a romániai magyar intézményrendszer teljességét figyelembe vevő szöveg volt, amely – tekintettel arra, hogy a hatályos nemzetiségi státútum rendelkezéseit sem tartották tiszteletben a román hatóságok – a szankcionálásról sem felejtkezett el. Mivel azonban a munkálatok közben Demeter szinte napi egyeztetést folytatott a bukaresti elvtársaival, és folyamatosan figyelembe kellett vennie azok kifogásait is, a székelyudvarhelyi kongresszuson (ahol az ellenzék még nyíltan fel mert lépni a vezetéssel szemben) elfogadott tervezet már egy teljesen „kiherélt” szöveg volt. (24. sz.)

A kiáltvány kiadása miatt azonban két politika csoportosulás is aktivizálódni kezdett. Az egyik a kolozsvári magyar szociáldemokraták voltak, akik 1945 végén ugyancsak kiáltványban fordult szembe az MNSZ addigi politikájával. (14. sz.) A *Romániai Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottsága* az elkövetkező fél évben komolyan veszélyeztette az MNSZ addig élvezett politikai monopol-helyzetét, ugyanis 1946 tavaszán a szocdemek igyekeztek reális alternatívát kínálni mindazok számára, akik kiábrándultak a Kurkó Gyárfás-féle kisebbségpolitikából. (17. sz.) Augusztus végére azonban eldőlt, hogy – az RKP vezetésének ellenkezése miatt – a kolozsvári szociáldemokraták által tervezett magyar választási koalícióból, majd a *Magyar Demokrata Népfrontból* nem lesz semmi. Az MNSZ-nek, illetve vezérkarának a továbbiakban már semmitől és senkitől sem kellett féltenie a hatalmát.

A kiáltvány miatt az addig meglehetősen passzív – és minimális mozgástérrel rendelkező – magyar jobboldal is megmozdult. Márton Áron gyulafehérvári püspök és informális csoportja úgy gondolta, hogy a „békecsináló” nagyhatalmakat fel kell világosítani arról, hogy az MNSZ a marosvásárhelyi kiáltvánnyal nem a többségi magyarság véleményét tolmácsolta. A Párizsba kijuttatott (ám ott semmiféle szerepet sem játszó) *Memorandumukban* pedig felhívták a figyelmet arra, hogy Erdély kérdését az ott élő népek akaratának figyelembevételével kell rendezni. (20. sz.) Ez a dokumentum lesz az, amelyre hivatkozva Márton Áronékat hazaárulásért elítélték.

Ami a Groza-korszak magyarságpolitikáját illeti, valóban sok olyan ígélet hangzott el ekkor, amelyekből szinte semmi sem valósult meg. A legnagyobb veszteség kétségkívül gazdasági téren érte az erdélyi magyarságot, ugyanis a földreform, a CASBI-törvény és más jogszabályok végeredményben mind azt jelezték, hogy a baloldali kormánykoalíció – csak úgy mint jobboldali elődei – a magyar kisebbség *tudatos pauperizációjára* törekszik. (19. sz.) Ennek következtében a magyar gazdasági intézményrendszer nagy részét sikerült már 1945–46-ban a „padlóra küldeni”. Ezzel szemben az oktatási-kulturális intézmények 1948-ig kétségkívül prosperáltak. (Ebben a három évben ha nem is de jure, de tényleges *magyar oktatási autonómiáról* beszélhetünk.)

A rövid periódust (amely a későbbi sovíniszta, elnyomó magyarságpolitika miatt „aranykorszakként” rögzült sokak emlékezetében) az 1946. november 19-i – durva csalásokkal megrendezett – parlamenti választások (25. sz.) és a békeszerződés aláírása (1947. február 10.) zárta le. Ettől kezdve ugyanis a kormány (melynek a támogatottsága korábban a román tömegek részéről igen csekélynek bizonyult) már nem volt annyira az MNSZ segítségére utalva, és a béketárgyalások lezárásával elmúlt az a „bizonyítási kényszer” is, amelyet az Erdély (vagy egy része) feletti uralom esetleges elvesztése váltott ki korábban.

3. A következő korszakot egy „politikai oroszlánordítás” vezeti be: Luka Lászlónak a kolozsvári Igazság 1947. május 22-i számában megjelent kirohanása. (27. sz.) Ebben felszólítja

az MNSZ vezetőit, hogy hagyjanak fel korábbi (az RKP által is türt/támogatott!) „népfrontos” politikájukkal, és kezdjék el a széles körű tisztogatást nem csak a magyar kulturális, oktatási, gazdasági intézményekben, hanem magában az MNSZ-ben is. A szövetség vezetői megértették az üzenetet: a tisztogatás minden intézményre kiterjedt. A „legmagasabb rangú” áldozat az addigi elnök, Kurkó Gyárfás volt, akit már 1947 nyarán csendben félreállítottak (29. sz.) majd a novemberi kongresszuson leváltottak. Akit csak elbocsátottak a munkahelyéről, szerencsésnek tudhatta magát, ekkor ugyanis már javában folytak a letartóztatások. 1947-ben még „csak” az RKP-val, illetve a megszilárduló kommunista egyeduralommal szembenálló magyar (és román) „elemeket” internálták Szamosújvárra (28. sz.), ám az „osztályharc éleződése” időszakában már – a korábbi „tisztogatók” egy része is sorra került.

A közép- és kelet-európai politikatörténet ismert kifejezése a „fordulat éve”, amely az 1948-as évet jelenti, amikor azokban az országokban is megszerzik a kommunista pártok a teljes hatalmat, ahol ezt korábban valamilyen nem sikerült. Romániában is ekkor történt meg a szociáldemokrata és a kommunista pártok (kényszer-)egyesülése (létrehozván a *Román Munkáspártot*), majd júniusban a „termelőerők kisajátítása”, vagyis a közép- és nagyvállalatok nacionalizálása. Ezt követően államosították az egyházi iskolákat is. Az 1948. augusztus 3-i oktatási „reform”-törvénnyel 468 római katolikus, 531 református, 266 evangélikus és 35 unitárius felekezeti intézményt vettek el. A „reform” nem csak emiatt volt igen hátrányos a magyar kisebbség számára, hanem azért is, mert az önálló magyar tanfelügyelőségek megszüntetésével az oktatási autonómiát is felszámolták. Nem csoda hát, ha Széll Jenő követ azt jelentette Budapestre, hogy „támadja a reakció a közoktatásügyi reformot”. (32. sz.) „A reakció” itt személy szerint Márton Áront jelenti, aki – mint egy korábbi jelentésében fogalmaz Széll – „úgyszólván kivonta a véres kardot és minden rendelkezésére álló eszközzel támadásba ment át”. (31. sz.)

Miközben megkezdődött „a szocializmus alapjainak letevése”, az MNSZ is gyökeresen átalakult. Míg 1945–46 folyamán úgy-ahogy, de folyt valamilyen érdekvédelmi küzdelem, 1947 után erről szó sem lehetett. A szövetség párthű vezetői (Kurkó Gyárfás kivételével, aki az önálló magyar gazdasági intézményrendszer híve volt) sem a magyar szövetkezeti hálózat erőszakos beolvasztásakor, sem az évszázados magyar iskolák felszámolásakor nem tiltakoztak. Az ellentmondásos helyzetet mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy mialatt Erdélyben számos magyar középiskola megszűnt, ugyanakkor *Moldvában* – ahol korábban sohasem volt magyar nyelvű világi oktatás – *magyar iskolákat* kezdtek szervezni. A kezdet biztató volt (49. sz.), ám az iskolák nem bizonyultak hosszú életűeknek. 1954 körül – itt most nem tárgyalandó okok és körülmények miatt – a csángó-magyar iskolák nagy részét felszámolták, majd 1959-ben a maradék is megszűnt.

A korszakot az a dokumentum zárja, amely – ha egyelőre még csak óvatos formában is – a párt kisebbségpolitikájának „szigorodását” mutatja: az RMP Politikai Titkárságának határozata (34. sz.) ugyanis *minden nemzeti kisebbséget elmarasztalt*. A magyar kisebbséget ekkor arra figyelmeztették, hogy „a magyar nacionalista polgárság maradi szelleme és elszigetelő-dési irányzata még most is érezhető egyes kulturális és gazdasági intézményekben.” Ez felszólítás volt egy újabb – a korábbiaknál szigorúbb! – tisztogatásra.

4. 1949-ben az egyre szélesebb körű politikai tisztogatás mellett az egyik fő feladat – mint arra a fenti dokumentum is utalt – „a Vatikán reakciós politikája” elleni küzdelem volt. Ez azt jelezte, hogy az RMP 1948 végén az egyik legfőbb ellenfelének (szinte „első számú közellen-ségnek”) a római katolikus egyházat tartotta, és *kíméletlen harcot* hirdetett ellene.

A római katolikus egyházzal szembeni féktelen gyűlölet két okkal is magyarázható. Egyfelől nyilvánvaló volt, hogy – minden alpári kampány ellenére – még mindig nagy befolyással rendelkezik a „dolgozó tömegek” közt az egyház (39., 40. sz.). Másfelől pedig, míg az ortodox klérus (ritka kivételektől eltekintve) készségesen kiszolgálta a kommunista hatalmat, és az erdélyi magyar protestáns egyházak vezetői is lojalitásukról biztosították Bukarestet (31. sz.), a katolikusok nem voltak hajlandók megalkudni. Nem is tehetek másként. Az 1948. augusztus 4-i kultusztörvény ugyanis – többek közt – csupán két római katolikus egyházmegyét ismerte el (a gyulafehérvári püspökséget és a bukaresti érsekséget), míg a temesvári, nagyvárad, szatmári és iasi-i püspökségeket önkényesen „lefokozták” főespereségek. Ráadásul a Vatikánnal való kapcsolattartást is igen megszigorították. Ha pedig a püspökök olyan formában készítették volna el az új szervezeti szabályzatot, amint az Bukarestben követelték, azzal egy, Vatikántól elszakított, „nemzeti” (autokefál) egyház jött volna létre.

Márton Áron és a többi egyházfő tisztában volt vele, hogy mire számíthat. („Túlerővel, aránytalan erővel állunk szemben, ostromlott vár vagyunk...” – mondta az utolsó csíksomlyói búcsún. – 39. sz.) A megtorlás nem váratott sokáig magára: 1949. júliusától kezdve sorra *letartóztatták az összes romániai római katolikus püspököt*. (Közülük Scheffler János szatmári megyéspüspök és Bogdánffy Szilárd fölszentelt püspökhelyettes vértanúhalált haltak.) Az egyházat azonban annak ellenére sem sikerült „államosítani”, hogy – látszólag – lefejezték. *Az illegális püspökhelyettesek* (ún. ordinarius substitusok) láncolata és a papság nagy többségének kitartása, Romához való hűsége ugyanis megakadályozta, hogy – a kollaboráns „békepapok” segítségével – a párt maga alá tudja gyűrni a római katolikus egyházat. Hiába ítélték – jórészt hamis vádakkal – életfogytiglanra (47., 48. sz.) Márton Áront (a vádak valóságáról lásd: *Vincze, 1999/c*), majd – már 1956 tavaszán – egy monstre-perben az ellenálló lelkészek egy csoportját (59. sz.) súlyos börtönbüntetésre, sikert mégsem értek el, sőt, minden összeomlott. Márton Áron ugyanis kegyelemben részesült és 1955. február 2-án szabadlábra helyezték, és azon rögtön kezébe vette egyháza irányítását, eltávolítva a kollaboráns papokat. Emiatt azonban a bukaresti vezetés 1957 tavaszán jobbnak látták háziőrizetbe helyezni (65. sz.), ahonnan csak 1967-ben szabadult. A püspök az egy évtizedes gyulafehérvári fogsága idején is kézben tartotta a dolgokat, és sikeresen megakadályozta, hogy a kommunista világi hatalom legyűrje az utolsó, még többé-kevésbé független intézményt.

A harc azonban nem csak a katolikus egyház ellen folyt a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején, hanem az egész falusi földműves társadalom ellen is. Az RMP Központi Vezetősége plenáris ülésén, 1949. március 5-én határozatot fogadtak el „a mezőgazdaság szocialista átalakításáról”. Ezzel kezdetét vette Romániában is *az erőszakos kollektivizálás első hulláma*, amely csak Sztálin halála (1953 március) után ért véget. (Nagy sajnálatunkra igazán releváns, a kollektivizálás kisebbségi vetületét is megvilágító korabeli dokumentumra csak kötetünk lezárása után sikerült bukkannunk, ezért itt ez a „történet” nincs kellőképpen bemutatva.) A földművesek persze sok helyen ellenálltak az erőszaknak. (Az ellenállás azonban a legtöbb esetben kimerült a „*hétköznapi terror*” *túlélését* elősegítő „technikák” alkalmazásában: terményeltitkolás, adócsalás, lopás stb. Bővebben lásd: *Oláh, 2001*.) Esetenként még helyi „*parasztlázadásra*” is sor került (41. sz.), de néha mintha a XVIII–XIX. század tért volna vissza: ismét megjelent a „betyárvilág”. Háromszéken az ötvenes évek közepén három „betyár”: Pusztai, Dézsi és Jeges hónapokon, éveken át rettegetésben tartották a helyi népnyzó kommunista kiskirályokat. (58. sz.) Előbb-utóbb azonban minden „ellenállási gócot” sikerült az állambiztonságnak felszámolnia. *Az erőszakos kollektivizálás második hulláma* (1958–62)

alkalmával sikerült megtörni a kimerült parasztság ellenállását, és 1962-ben Romániában is befejeződött a kolhozosítás/szövetkezetesítés. (77. sz.)

Az itt tárgyalt periódust – amely 1956-ig tartott – bizvást nevezhetjük a „másolás” korszakának. Ekkor ugyanis – nem csak Romániában, hanem az egész megszállt közép- és kelet-európai régióban – a szovjet minták másolása folyt. Részben erre vezethető vissza 1950-ben a tartományi és rajoni rendszer bevezetése, majd 1952-ben a *Magyar Autonóm Tartomány* létrehozása. (50. sz.) (Az egyéb okokat a most folyó kutatások fogják feltárni.) A MAT „megszületése” azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy megvalósul végre az 1918 óta többször kilátásba helyezett székely autonómia. A sztálinista hatalomgyakorlás azonban semmiféle autonómiát sem tűr meg, ezért törvényszerű, hogy csak egy „székely gettó” jött létre. A magyar nyelvet addig ugyanis – ott, ahol számottevő magyarság élt – lehetett használni a közhivatalokban, és általánosak voltak a két- (olykor három-)nyelvű feliratok, 1952 után azonban mindezek fokozatosan a MAT területére szorultak vissza. Emellett Bukarestben arra törekedtek, hogy Marosvásárhelyből új kulturális-tudományos központot hozzanak létre – Kolozsvár rovására. (57. sz.) 1955-ben még a Bolyai „áttelepítésének” az ötlete is felmerült...

A MAT létrehozása kellő *ürügyet* nyújtott Gheorghe Gheorghiu-Dejnek ahhoz, hogy 1953 januárjában kijelenthesse: a nemzetiségi kérdés megoldódott. Ha pedig így van, akkor az MNSZ-re (mely gyakorlatilag 1948 óta csak vegetált) sincs tovább szükség. Az *MNSZ „önfelosztását”* (52, 53. sz.) az oktatásügyben a magyar nyelvű műszaki mérnökképzés megszüntetése követte. (1955-ben már az Agronómia magyar tagozatára sem hirdettek felvételt, ám egy évvel később „meggondolták magukat” az illetékesek.) Az 1954-es tanév végén a moldvai magyar oktatási nyelvű iskolák döntő részét is felszámolták.

Meg kell jegyezzük, hogy a pártvezetés magyarságpolitikájának „szigorodására” eleinte nem figyelt fel a Rákosi Mátyás-vezette magyar „testvérpárt”. Az MDP és az RMP között egyébként a negyvenes évek végén számos vita, elintézetlen probléma (az államosított magyar vállalatok utáni kártérítés vagy a magyar konzulátus kérdése stb.) keltett feszültséget, ám – szovjet nyomásra – ezeket az ötvenes évek elején vagy szőnyeg alá söpörték, vagy kétoldalú megállapodásokban „rendezték”. (Lásd: *Vincze, 2000.*, és *Vincze, 2001.*) A kétoldalú kapcsolatok Sztálin halála után sem javultak (1955 nyarán Bukarest *egyoldalúan bezáratta* a kolozsvári magyar Útlevelehivatalt), csak 1956 nyarán enyhült némileg a légkör – ám a közbejött októberi budapesti „események” miatt ez sem tartott soká.

5. Az 1956-os forradalom nem csupán az anyaországi, hanem az erdélyi magyarság XX. századi történelmében is fordulópontot jelent.

Az év tavaszán-nyarán a bukaresti pártvezetés tudomást szerzett a kolozsvári magyar értelmiség nagyfokú elégedetlenségéről. Ekkor a politikai helyzet még azt diktálta, hogy szigorú „rendcsinálás” helyett inkább az *engedmények* politikáját folytassák. (57., 60., 61. sz.) A Budapestről jövő hírek hallatára azonban Bukarestben a „mézesmadzag” helyett a „korbács”-hoz nyúltak. Az első letartóztatások már október 25-én reggel megtörténtek (Balázs Imre, Tirnován Vid Arisztid). Az 1956 őszén, ’57 tavaszán lefogottak, majd elítéltek jórészt egyetemi, főiskolai hallgatók, oktatók voltak (64. sz.), akik „csupán” óvatos reformokban gondolkodtak (a KISZ-től független diákszervezet stb.). Olykor azonban kimondottan *rendszerellenes* jellegű szervezkedésről beszélhetünk (az ún. Szoboszlai-féle összeesküvés), két esetben pedig Románia *területi szuverenitását* kérdőjelezték meg azzal, hogy felvetették Erdély valamilyen módon történő megosztását Magyarország és Románia között (Dobai István és Fodor Pál szervezkedése – 68. sz.). Az eddigi kutatások alapján úgy látjuk, hogy az

„összeesküvőket”, a különböző szervezkedésekben résztvevőket *elsősorban* a különféle *kisebbségi sérelmek motiválták*, a rendszer-ellenesség ebben az esetben másodlagos volt. (A két nagyobb letartóztatási hullámban, 1957-ben és 1958–59-ben elítéltek tömegei – már akik túléltek a Duna-delta poklát – az 1964-es általános amnesztiával szabadultak.)

Mivel az erdélyi magyarság „széles tömegei szimpátiával tekintettek a Magyarországon folyó harcokra”, sőt, – bukaresti megítélés szerint – Erdélyben „szeparatista törekvések” voltak tapasztalhatóak (a belügyi szervek persze még azt is „szeparatizmusnak” tartották, ha ketten arról beszélgettek, milyen jó volt 1940–44 közt magyarnak lenni), a pártvezetés úgy vélte, hogy mindez csak a korábbi, „túl engedékeny” magyarságpolitikája miatt történhetett meg. Éppen ezért elérkezettnek látták az időt arra, hogy a „nacionalizmus melegágyait”, az önálló magyar tannyelvű iskolákat felszámolják. A félreértések elkerülése végett meg kell azonban jegyezzük, hogy a magyar (német, szerb stb.) tannyelvű iskolák elrománosítása *nem direkt az '56-os forradalom következménye*, ugyanis még az 1956. júliusi párt- és kormányhatározat írta elő, hogy az addig kizárólag nemzetiségi nyelven oktató iskolákban román osztályokat kell létesíteni, illetve ahol külön nemzetiségi és román tannyelvű iskolák működnek, azokat össze kell vonni. A határozat végrehajtása ugyan már az 1956/57-es tanév elején megkezdődött, ám kétségkívül a következő tanévtől gyorsult fel az iskolák elrománosítása. Az elemi és középfokú oktatás romanizálását a Bolyai Tudományegyetem (és a tömeges Mezőgazdasági Főiskola magyar tagozatának) felszámolása tetőzte be. A korábbi évek megtorlása által megfélemlített magyar értelmiség némán tűrte ezt a gaztettet. Csupán Szabédi László irodalomtörténész professzor és Csendes Zoltán prorektor (aki korábban részt vett az „egyesülési” tárgyalásokon!) tiltakoztak: *önkezükkkel vetettek véget az életüknek*.

A Bolyai felszámolását a magyar „testvérpárt” vezetése sem ellenezte. Ennek az a magyarázata, hogy a szovjetek bábja, Kádár János és szűk köre Gheorghiu-Dej-nek igencsak le volt kötelezve, ugyanis a románok még novemberben az elsők között siettek a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány segítségére, ráadásul a Nagy Imre csoportot is „befogadták”. A hála kinyilvánítása az 1958 februári romániai látogatáson történt meg. Bukarestben Kádár dicsérte a román pártvezetést, Marosvásárhelyen pedig Kállai Gyula államminiszter: „Mi eddig is tudtuk és nagyra értékeltük, most személyesen is tapasztalhattuk, hogy a Román Népköztársaságban megvalósult a nemzetiségek jogegyenlősége, a politikai, a gazdasági és a kulturális élet minden területén.” (66. sz.) A Kádár-látogatás végeredményben *román diplomáciai sikernek számított*, ugyanis a bukaresti pártvezetés a kétoldalú tárgyalásokon el tudta érni, hogy semmilyen konkrét kérdésben (a vízumkötelezettség eltörlése stb.) sem született kétoldalú megállapodás. Sőt, a nemzetiségi kérdés semmilyen formában sem vetődött fel.

A következő évben, 1959 nyarán Kádár titokban Bukarestbe küldte bizalmasát, Kállait, aki a kétnapos tárgyalás végén – a magyar pártvezetés nevében – ismételten támogatásáról biztosította partnereit. (73. sz.) Nem csoda, ha ezek után Gheorghiu-Dej és köre úgy érezte, *szabad kezet kapott*: bármit csinálhatnak a magyar kisebbséggel, nem kell attól tartaniuk, hogy Budapest megpróbál fellépni az érdekükben.

A MAT 1960-as felszámolása („szemkiszűrésből” átalakították *Maros-Magyar Autonóm Tartomány*á – amelyben nem csak a magyarság aránya csökkent, de a kulcspozíciók is mind a románok kezébe kerültek) és a magyar tannyelvű marosvásárhelyi *Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet* (OGYI) 1962-es *elrománosítása* jól mutatják, hogy Bukarest a látványos lépésektől sem riadt vissza. Budapesten csak akkor figyeltek fel arra, hogy a bukaresti vezetés „a szélsőséges nacionalistákra és a jobboldali restaurációs erőkre” támaszkodva asszimilációs

kisebbségpolitikát folytat, amikor az RMP (az 1964-es ún. „függetlenségi nyilatkozat” kiadásával) már Moszkvától, és az általa vezetett „tábortól” is távolodni kezdett.

A hatvanas évek elejére szilárdult meg Romániában az a rezsim, amelyet nacionalista neosztálinizmusnak, vagy nacional-kommunizmusnak nevezhetünk, és amelyhez aztán – mintegy másfél évtizedes kitérő után – Ceaușescu is visszatért.

6. Nicolae Ceaușescu hatalomra kerülése (1965. március 22.) után nem csak Budapest, de az erdélyi magyarság egy része is abban reménykedett, hogy az új vezető *szakít* elődje magyarellenes politikájával. Ezt az optimizmust ugyan a IX. pártkongresszuson (ekkor változtatják a Román Munkáspárt nevét *Román Kommunista Pártra*) elhangzott beszédek, vagy a kongresszusi határozatok sem indokolták, ám az új vezető a magyar kisebbség bizalmát csupán néhány *üres gesztussal* igyekezett megszerezni. (Természetesen az 1965–68 közti általános ideológiai-kulturális „enyhülés” a nemzeti kisebbségeket is érintette.)

Érdemi lépések helyett 1965-ben újabb álintézményt hoztak létre: az RKP KB Titkársága alatt működő *Nemzetiségi Bizottságot* (83., 84., 86. sz.), amely azonban a kisebbségpolitika alakításában semmiféle lényeges szerepet nem játszott. (Jellemző, hogy ennek a grémiumnak még a megalakulásáról sem számolhatott be a korabeli sajtó.) A meglévő régebbi sérelmek továbbra is fennmaradtak – sőt, még újabbakkal bővültek. 1967 végén ugyanis újabb közigazgatási reform „tört rá” az országra: az 1950-ben létrehozott tartományi beosztást felszámolták, és ismét a megye-rendszert vezették be. Ekkor azonban nem azt történt, hogy a Gheorghiu-Dej alatt megszüntetett megyéket állították vissza, hanem – számos esetben – a régi vármegyéket kettévágták, vagy a szomszédos megyéhez csatolták. (Így szűnt meg pl. Kis- és Nagy-Küküllő megye.) Az újabb közigazgatási változások jó alkalmat teremtettek arra, hogy bizonyos helyeken a magyar kisebbség arányát minél jobban *lecsökkentsék*. (Lásd Maros vagy Kovászna megye esetét.) A „megyésítés” egyik „csatater” egyébként épp a Székelyföld volt, ahol Székelyudvarhely és Csíkszereda vetélkedett azért, hogy melyik város legyen az új megye, Hargita székhelye. (88, 89. sz.)

7. A magyar kisebbséggel kapcsolatos pozitív változást (mint nem egyszer az elmúlt 80 évben) ismét csak *külső tényezők* kényszerítették ki. Egyfelől 1967-ben megint megromlottak a kapcsolatok Moszkvával és a többi csatlós állammal. Másfelől a „prágai tavasz” (a korábbi sztálinista pártvezetéssel leszámoló, egy „emberarcú szocializmus” utópiáját kergető, reformkommunista Dubček lépései) és az általános ideológiai „olvadás” Ceaușescut aggasztotta. Akárcsak az, hogy Moszkva titokban 1968 tavaszától készült arra, hogy beavatkozzon a csehszlovák ügyekbe. A román pártvezér emiatt (a nemzeti függetlenség jelszavával) maga mellé állította a román tömegeket, és igyekezett – különböző *engedmények* kilátásba helyezésével – megnyernie magának a magyar kulturális elitet is.

A főtítkárnak 1968. április 27-én a bukaresti pártplénumon *ígéretet tett* arra, hogy „nagyobb teret” engednek a kisebbségi nyelvhasználatnak „az oktatásban és a kultúra egyes területén”. Néhány hónappal később aztán az ígéretet köre tovább bővült. Ugyan a július 3-i tanácskozáson (90., 91. sz.) Ceaușescu a „túlzó” követeléseket – újabb nemzetiségi statútum kidolgozása és az MNSZ-hez hasonló képviselői szervezet létrehozása – leseperte az asztalról, ám a megbeszélés után néhány nagy múltú magyar középiskola (melyeket 1956 után összevontak a román „testvérintézménnyel”) önállósulhatott. Engedélyeztek néhány magyar diáklap megjelenését (a megyésítés után Csíkszereda és Sepsiszentgyörgy is kapott egy-egy magyar napilapot). Ezen kívül az elkövetkező években néhány új intézmény (*Kriterion*, a bukaresti TV *magyar szerkesztősége*, *A Hét* stb.) létrehozásával számos új „pozíció” keletkezett. (90. sz.)

A fentiek mellett egy újabb *kirakatintézmény* (a „nemzetiségi dolgozók tanácsai”) felállítással – legalábbis ideig-óráig – sikerült egy olyan *látszatot* teremteni, hogy a kisebbségpolitika alakításánál a pártvezetés az adott kisebbség szempontjait is figyelembe fogja venni. Az új szervezet (melynek országos tanácsában benne volt az akkori értelmiségi és kulturális elit minden reprezentatív személyisége Balogh Edgártól Méliusz Józsefíg, Király Károlytól Takács Lajosig) azonban legfeljebb *konzultatív jellegűnek* mondható, semmiféle jogköre sem volt, az országos tanácsok még arra sem voltak jogosultak, hogy összehívják a plenárist. Jól jellemzi a magyar tanács helyzetét, hogy egyetlen-egyszer (1971-ben) fordulhatott elő, hogy valaki magyarul is felszólalhasson a plenáris ülésen. (Egyébként még helyi szinten is csak románul folyhatott a „magyar dolgozók” tanácskozása.) 1969 és 1971 között ezek a nemzetiségi tanácsok semmiféle kisebbségi problémát sem vethettek fel, míg aztán ’71 márciusában a *Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa* plenárisán Ceaușescu számos pozitív intézkedést helyezett kilátásba. (91., 92. sz.) A magyar értelmiség többsége ekkor még bizakodó volt, és azt hitte, hogy ezeket át is fogják ültetni a gyakorlatba.

Bár 1971 nyarán a Kínából és Észak-Koreából visszatért Ceaușescu meghirdette a „kis kulturális forradalomnak” gúnyolt új kultúrpolitikáját, a kisebbségpolitika területén csak két évvel később következett be az újabb – immáron negatív – fordulat. Ekkor kiderült: a pártvezér nem csak hogy a korábbi ígéreteit nem tartja be, hanem épp ellenkezőleg, a *nyílt kisebbségellenes diszkriminációtól* sem riad vissza.

8. Az 1973-as oktatási törvény (96. sz.) csak az első lépés volt a magyar kisebbséget sújtó nyílt diszkriminációs politika folyamatában. (Lásd az 1974-es „szállás-törvényt” az 1975-ös sajtótörvényt, vagy a végzős magyar egyetemisták román vidékekre való kihelyezését stb. – 101., 102. sz.) A magyarellenos politika felerősödése azonban azzal a következménnyel járt, hogy a hetvenes évek közepétől kezdve az értelmiségi- és politikai elit egyes tagjai (Sütő András, Gálfalvi Zsolt, Balogh Edgár, Demeter János, de mindenekelőtt Takács Lajos és Király Károly) egyre határozottabban kérték, követelték a sérelmek orvoslását. (Ezek a beadványok azonban még a nyilvánosság előtt ismeretlenek voltak.) A „petíciózó nemzedék”, a „*magyar memorandisták*” semmi lényeges eredményt sem tudtak elérni. Az ígéretekkel – ahogy mondani szokták – hamar „megtelt a padlás”.

Az üres ígéretekből azonban már az MSZMP vezetésének is elege lett. Nem csoda, hogy Kádár János – talán okulva az ötvenes évek végi ostobaságából – csak akkor volt hajlandó találkozni Ceaușescuval, ha sikerül megállapodni néhány konkrét dologban. Az 1977-es Debrecen–Nagyvárad-találkozó (104. sz.) – az előző, és a későbbi magas szintű találkozókhoz képest – ugyan *magyar diplomáciai sikernek* tűnt (többek közt azért, mert Kádáréknak sikerült elfogadtatni román partnereikkel azt, hogy a nemzetiségek „a híd szerepét töltik be” a két ország kapcsolataiban), ám rövidesen kiderült, hogy a román partner még azoknak a konkrét megállapodásoknak a végrehajtását is igyekszik „elszabotálni”, amelyeknek a megvalósulásában Budapesten a leginkább bíztak. A *kolozsvári főkonzulátus* – a magyar kormány legnagyobb erőfeszítései ellenére – csupán a magas szintű megállapodás után két évvel, 1979 nyarán kezdett működni, míg a bukaresti Magyar Kultúra Háza csak 1989 után nyithatta meg a kapuját.

A hetvenes évek második felében egyre több jel utalt arra, hogy az országban nő a belső feszültség. 1977 nyarán kirobbant a Zsil-völgyi *bányászlázadás* (105. sz.), ami a fokozódó gazdasági problémák egyik jele volt. A magyar kisebbség körében növekvő feszültségeket pedig az jelezte, hogy 1977–78 során több olyan dokumentum is napvilágra került, amelyek a kisebbségi sérelmek feltárásával foglalkoztak. Ekkor írta meg Király Károly az Ilie Verdețhez

címzett levelét (103. sz.), és elkészült a „Lázár György”-féle *Erdélyi jelentés* (102. sz.) is. (Ezt valójában az akkor Kolozsváron élő Tóth Sándor és barátja, a hatvanas évek elején Budapestre költöző Tordai Zádor filozófusok állították össze.) 1978-ban nyújtotta be a pártvezetésnek Takács Lajos is a memorandumát, és ekkor készült el a „hatvankettek” levele. (108., 111. sz.) Ezeket a dokumentumokat – különböző csatornákon – sikerült kijuttatni Nyugat-Európába, ahol azok komoly hatást fejtettek ki. Mivel a szerzők belülről ismerték a helyzetet, és számos konkrét problémát részletesen körüljártak, hitelesen és meggyőzően tudták tájékoztatni a nyugati közvéleményt. Kiderült, hogy az 1968-as csehszlovákiai bevonulást „megtagadó”, (valójában Brezsnyev nem is akarta Bukarestet bevonni a „büntető akcióba”) a Moszkvával dacoló, és emiatt a nyugati politikusok által favorizált Ceaușescu durván elnyomja a nemzeti kisebbségeket. Részben emiatt a Ion Mihai Pacepa tábornok és a DIE (*Külföldi Információs Osztály*) „szakemberei” által korábban felépített országimázs romlani kezdett.

Az ország mind rosszabb külföldi megítéléséhez persze jócskán hozzájárultak a fokozódó *gazdasági nehézségek* is. 1981-ben az eladósodott ország súlyos fizetési válságba került, amiből csak drasztikus megszorító intézkedésekkel tudtak kievickélni: októberben az alaptermékekre *jegyrendszert* vezettek be. A gazdasági válság súlyosbodásával pedig egyenes arányban nőtt a – „fönről”, a pártközpontból irányított – magyarelles uszítás is. Az elkeseredés nöttön-nőtt – ám mindez legfeljebb a passzív ellenállásban nyilvánult meg.

9. Az aktív ellenállás megjelenése kétség kívül az *Ellenpontok* „szamizdat” folyóirat (mely az egyetlen, Romániában készített illegális periodika volt) megszületéséhez köthető. (A szamizdat az oroszból kölcsönzött kifejezés: olyan „földalatti” kiadványt jelent, amelyet „házilag”, az illetők saját maguk állítanak elő.) Ekkor egy olyan új, fiatal generáció lépett a színre, amely már életkoránál fogva sem ismerhette a Grozai „aranykorszakot”, ráadásul a „létező szocializmus” iránt sem táplált semmiféle illúziókat. Bár az Ellenpontoknak csupán kilenc száma készült el (114. sz.), és az is igen kis példányszámban, a *Szabad Európa Rádió* (SZER) segítségével széles körben ismertté váltak a folyóiratban megjelent írások. Ráadásul a szerkesztők a nemzetközi politika porondjára is kiléptek azzal, hogy a madridi „utókonferenciára” kijuttattak egy *Memorandumot* és egy *Programjavaslatot*. (116. sz.) Tóth Károly Antal, Ara-Kovács Attila és Szöcs Géza lebukásával (117. sz.) ugyan az Ellenpontok megszűnt, ám helyette Budapesten létrejött az illegális *Erdélyi Magyar Hírügynökség/Hungarian Press of Transylvania* (EMH), mely azt a célt tűzte ki, hogy titkos erdélyi informátorai segítségével a magyar kisebbség helyzetéről hiteles információkkal látja el a külföldi (nyugati) nagy hírügynökségeket. (1988-ban újabb illegális magyar kiadvány, a *Kiáltó Szó* megjelenéséről értesülhettek a SZER erdélyi hallgatói, ám ez a Kolozsváron szerkesztett periodika csak két számig jutott el, mert közbejött a temesvári felkelés. – 149. sz.) Az EMH 1983 és 1989 közt több száz jelentésben számolt be arról, hogy miként romlik a magyar kisebbség helyzete. A magyar nyelvű oktatási és kulturális intézmények szinte teljes felszámolásától (1984-ben beszüntették a bukaresti TV nemzetiségi adását, a vidéki rádióstúdiókat felszámolták) a város- és falurombolásokig, a szórványos tiltakozásoktól a Securitate gyilkosságaiig (128. sz.) minden fontos eseményről tudósították a külföldet. (Kötetünk utolsó félszáz dokumentumának nagy részét az EMH jelentéseiből válogattuk.)

Románia lakosságának helyzete egyébként a nyolcvanas évek közepén már kezdett elviselhetetlenné válni. A közellátás gyakorlatilag összeomlott, a románok (és velük együtt a nemzeti kisebbségek) alapvető élelmezési gondokkal küszködtek és – télen – fáztak. Ebben a helyzetben Ceaușescu – ha következetes akart lenni önmagához – csak a nacionalista kártyát

játszhatta ki: a bajokért a magyarokat (és olykor a zsidókat) kellett megtenni *bűnbaknak*. Magyar- (és zsidó-) ellenes cikkek, könyvek ugyan már a hetvenes évek második felében, a nyolcvanas évek elején is megjelentek (lásd Lăncrănjan pamfletjét – 119. sz.) ám az évtized közepétől *az uszítás rendszeressé vált*, a cikkek hangneme fokozatosan eldurvult. (Ehhez az *ürügyet* az „Erdély története” budapesti megjelentetése szolgált. – 134. sz.)

A helyzet romlását jól mutatja, hogy míg a hetvenes években „csupán” a kisebbségek kulturális örökségeinek eltüntetése folyt (az írott és épített örökség egy részének szisztematikus megsemmisítésével), most bekövetkezett az, amire korábban még gondolni sem lehetett: a nemzeti kisebbségek „*virtuális eltüntetése*”. 1984-ben a korábbi „együtt lakó nemzetiségek” stb. kifejezést felváltotta a „magyar (német stb.) nemzetiségű román dolgozók” kifejezés használata. 1988-ban a magyar (és a többi) nemzetiségi kirakatszervezet is nevet változtatott: *Magyar Nemzetiségű Román Dolgozók Tanácsa* lett belőle. (Ebben az évben tiltották meg a helységek magyar, német stb. neveinek nyilvános használatát is.)

A nyolcvanas évek Romániája döntően *különbözött* a korábbi időszaktól. Némi túlzással azt is mondhatjuk, hogy visszatértek az ötvenes évek eleji állapotok. Egy hadigazdálkodást folytató (ám az alapvető problémák ellenére is költséges presztízs-beruházásokat erőltető!), széleskörű elnyomáson, megfélemlítésen alapuló rendszerről beszélhetünk, amelynek ideológiáját – bár a *látszat* nem ezt mutatta – a marxizmus-leninizmus helyett a szinte az őrjöngésig hajszolt *kisebbségellenes nacionalizmus* alkotta. Ráadásul míg korábban Ceaușescu olykor hajlandó volt taktikai engedményekre, az utolsó évtizedben erről szó sem volt. (Ez részben annak is köszönhető, hogy ekkorra már felesége, Elena Ceaușescu szinte „egyenrangú uralkodó-társa” lett férjének, róla pedig köztudott volt a zsigeri magyargyűlölete.)

Az elkeseredés, a kilátástalanság mind többeket késztetett a szülőföldről történő menekülésre. (A nyolcvanas évek végén már nem csak a magyarok, németek menekültek nagyobb számban, hanem a románok is. 1989 végéig hivatalos magyar adatok szint több, mint 30.000-en menekültek Magyarországra a szomszédból – a tényleges szám azonban ennél nagyobb lehet.) Csakhogy kiderült: a magyar hatóságok nem fogadják a menekülteket tárt karokkal – sőt, még az is előfordult, hogy egy részüket visszaadták a román hatóságoknak! (154. sz.) Nem tudni, hogy legfelsőbb szinten (Horváth István belügyminiszter, és helyettese, Gál Zoltán – aki 1994 és 98 közt a budapesti Országgyűlés elnöke lehetett) miben reménykedtek: hogy ezzel javítani lehet a két ország, a két párt vezetésének igencsak megromlott kapcsolatait? Pedig a kolozsvári magyar főkonzulátus 1988 nyári egyoldalú *bezárása* (145. sz.), majd az augusztus 27-i aradi találkozó kudarc (147. sz.) bebizonyíthatta volna, hogy Ceaușescuval nem lehet zöld ágra vergődni. Grósz Károlynak, az MSZMP új főtitkárának is előbb-utóbb rá kellett jönnie, hogy a bukaresti diktátor teljesen kezelhetetlen.

A már Moszkva számára is kényelmetlen „szövetséges” hatalomból történő eltávolítására korábban is több kísérlet történt. (A reform-kommunisták kis köre moszkvai támogatással többször tett eredménytelen kísérletet arra, hogy puccsal megdöntsék Ceaușescut.) Végül azonban egy (régóta renitensnek bizonyuló) temesvári magyar református lelkésznek, *Tőkés Lászlónak* (és az őt támogató magyaroknak, románoknak) volt köszönhető, hogy „a puliszka felrobbant”. A temesvári felkelés (159. sz.) megteremtette a lehetőségét annak, hogy a többségi románság, és a nemzeti kisebbségek megszabaduljanak a Conducătortól és rendszerétől. A kezdeti reménykedést azonban hamarosan a csalódás váltotta fel. Ám ez már egy másik történet.

Kötetünket – mivel meglehetősen nagy korszakot kívánunk bemutatni – *több forrástípus* felhasználásával állítottuk össze. A közölt dokumentumok nagyobb hányada különböző *irattárakból/levéltárakból származik*. A legtöbb (58 irat) a *Magyar Országos Levéltár* különböző állagaiban (a minisztertanács, a külügyminisztérium, a belügyminisztérium, a Magyar Dolgozók Pártja Rákosi-titkárság és a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Külügyi Osztálya) található. Két dokumentum az *MSZP Politikatörténeti Intézetéből* származik: egy, az MKP Külügyi Osztályához bekerült követségi jelentést, és egy, a Bányai László hagyatékából előkerült, a rövid életű moldvai magyar iskolák kérdésével foglalkozó beszámoló. Ugyancsak a csángókérdés egy aspektusát világítja meg a 30. sz. dokumentum, amely a *Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában* található Domokos Pál Péter-hagyatékából került elő. Emellett közlünk olyan dokumentumokat, amelyek a *Szegedi Tudományegyetem (SZTE) Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteményéből* valók (3., 28., 57., 76., 99. sz., valamint az Erdélyi Magyar Hírügynökség összes jelentése) és amelyek természetesen ugyancsak szabadon kutathatók bárki számára.

A magyarországi levéltári anyagok mellett két *romániai magyar közgyűjtemény* anyagait is felhasználtuk a kötet összeállításakor. A kolozsvári *Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME)* Levéltárában a Nagy György-hagyaték részét képezi a Demeter János-archívum és a Takács Lajos-archívum. (Előbbiből a 8. sz., utóbbiból a 80. sz. dokumentumunk származik.) Ugyancsak Kolozsváron található az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE)* Szabédi Emlékháza, az ott lévő Szabédi László-hagyatékából válogattuk be a 15. és 18. sz. dokumentumot. Mindezek mellett négy dokumentum (38., 52., 71., 73. sz.) a Román Kommunista Párt (RKP) iratanyagából való, amelyeket a *Román Állami Levéltár* bukaresti fiókjában őriznek. Ezeket *Varga Andrea bukaresti kutató* „bányászta” ki évekkel ezelőtt, és nem csak azért vagyunk *hálásak* neki, mert már 1999 körül felhívta a figyelmünket ezekre az anyagokra, hanem azért is, mert a kötet összeállításakor hozzájárult ahhoz, hogy közöljük azokat. Ugyancsak *köszönjük Molnár János szegedi könyvtáros, egyháztörténésznek*, hogy volt oly szíves, és a nagyváradi kutatásainak egyik dokumentumát (kötetünkben a 44.-et) átengedte közlésre.

A magyarországi és romániai levéltári források mellett közre adunk egy *korabeli szovjet (orosz) dokumentumot* is. Ez – Sarnyai Csaba fordításában – magyarul itt olvasható először. Mivel a korszak jobb megismerése elképzelhetetlen a moszkvai levéltárak anyagainak feltárása nélkül, csak remélhetjük, hogy az elkövetkező években számos, az itt bemutatott dokumentumhoz hasonló lát napvilágot.

A levéltári forrásokon kívül néhány, különböző *magángyűjteményben* található, és eddig jórészt *közöletlen dokumentumot* is közzéteszünk. (Lásd: 5., 69., 111. 150. sz.) Ezek természetesen ugyancsak hozzáférhetőek a kutatók számára.

A másodlagos források közt megtalálhatóak olyan publikált visszaemlékezés-részletek, napilapokban közölt kiáltványok, nyilatkozatok, beszédek stb., amelyek eltérő okokból ugyan, de – megítélésünk szerint – a korszak fontos forrásainak tekinthetőek.

A kötet szerkesztésekor arra törekedtünk, hogy lehetőleg a *lényeges mondanivalót* tegyük közzé. Ezért, és a helyhiány miatt a dokumentumok többségénél kénytelenek voltunk eltekinteni attól, hogy a *teljes szöveget* közöljük, ehelyett csupán az általunk *legfontosabb* részeket publikáltuk. Természetesen a kihagyott részt minden esetben [...] -lel jelöltük, és lábjegyzetben

közöltük annak érdemi összefoglalóját is. A kiemelések minden esetben eredetiek. A nével-írásokat lábjegyzetben korrigáltuk.

Mint korábban (lásd például *Fülöp–Vincze*, 1998.), ezúttal is mi adtuk a közölt dokumentum címét. Lehetőség szerint feltüntettük annak szerzőjét, és – ha volt – címettjét, a keletkezés helyét és időpontját. A lábjegyzetben a lényeges – kiegészítő – információkat közöljük, illetve bizonyos esetekben a hibás adatokat korrigáljuk. A gyűjtemény könnyebb kezelését a kötet végén elhelyezett *név- és intézménymutató* teszi lehetővé. (Bár az 1990 után Romániában megjelent, a legújabbkori forrásokat közlétevő kiadványok szerkesztői ettől rendszerint eltekintenek, mi mégis úgy gondoljuk, hogy módszerünk megkönnyíti a kötet használatát.)

Munkánk az első kísérlet arra, hogy korabeli dokumentumokkal bemutassuk a romániai magyar kisebbség II. világháború utáni majd' fél évszázadát. Bízunk benne, hogy az elkövetkező években mind több levéltári forrás kerül publikálásra, és azokból jobban megismerhetjük az erdélyi magyarság közelmúltját.